

**KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM
BAĞLAMINDA
ATASÖZLERİNİN
EVRENSELLİĞİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

**IN THE CONTEXT OF
INTER-CULTURAL
COMMUNICATION; AN
ANALYSIS ON THE
UNIVERSALITY OF SAYINGS**

Emel Arık*

ÖZET

Geçmişten günümüze gelen, uzun deneyimlerden yararlanarak kısa ve özlü öğütler veren, toplum tarafından benimsenerek ortak olarak kullanılan kalıplaşmış sözlere atasözü denir. Genellikle geniş zamanda ya da emir kipinde iletilen bu sözceler aynı zamanda toplumların kültürel kimliklerini de yansıtmaya özelliğine sahiptir. Bu çalışmada var olan genel kanının aksine atasözlerinin ulusallığının ötesinde, aslında evrensel de olabilirliklerine odaklanılmıştır. Atasözlerinin evrensel mesajlar içerdikleri ve farklı ulusların atasözlerinin aslında tüm insanlığın ortak mirası olduğu yönündeki bir varsayımdan hareketle, temellendirdiğimiz çalışmada, yaptığımız analizlerin neticesinde varsayımımızın haklılığı görülmüştür. Bu amaçla çeşitli uluslarda birebir, ya da yakın anlam taşıyan atasözleri örneklemesinde atasözlerinin farklı kültürlerde nasıl bir benzerlik taşıdığı gösterilmiş ve ardından bunun olası nedenleri tartışmaya açılmıştır. Atasözleri sözlü kültüre ait deyişlerdir; dolayısıyla dünyanın pek çok yerinde benzer şekilde işleyen sözlü kültürün kendine ait sözceleri de benzeştirmesi çalışma sonunda ulaştığımız temel sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası İletişim, Atasözü, Sözlü Kültür, Evrensel, Ulusal

ABSTRACT

Sayings, which are blocks of words providing short but substantial and important advice stemming from wide experiences, are commonly used and appreciated by the society. Such words, grammatically structured in simple present tense or generally structured as if they are giving an order, also reflect cultural identity of the societies. Despite the general thought about the nationality of the sayings, this study focuses also on the possibility of their universal traits. The hypothesis of this study emphasizing that sayings, which belong to a specific nation but give universal messages, are in fact the common heritage of all societies has been proved to be justified as a consequence of a set of analysis during our research. Within this scope, how the sayings of different cultures and nations bearing similar meanings resemble is demonstrated and the possible reasons for this similarity are discussed in this study. Sayings are parts of oral culture. That is the reason why the major conclusion of this study is that oral culture unifies words which roam similarly all over the world.

Keywords: Inter-cultural Communication, Says, Oral Culture, Universal, National

*Dr. Öğr. Gör. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
e-mail: emelbayram.a@hotmail.com

GİRİŞ

Geçmişten günümüze gelen, uzun deneyimlerden yararlanarak kısa ve özlü öğütler veren, toplum tarafından benimsenerek ortak olarak kullanılan kalıplaşmış sözlere atasözü denir. Genellikle geniş zamanda ya da emir kipinde iletilen bu sözceler aynı zamanda toplumların kültürel kimliklerini de yansıtmaya özelliğine sahiptir. Ömer Asım Aksoy, atasözlerini: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler” (Aksoy, 1984: 24) olarak tanımlamıştır. Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğü (1988) ise atasözünü “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel” olarak tanımlamaktadır.

Atasözleri bir toplumun duygu, düşünce, inanç ve kültür yapısını yansıtır. Atasözlerinin kim tarafından ne zaman söylendiği bilinmez. Yani atasözleri anonimdir. Bu sözler topluma mâl olmuş, toplum tarafından benimsenmiş ve yüzyılların düşünce ve mantık silsilesinden geçerek günümüze ulaşmış kısa ve özlü sözlerdir. Toplumların karşılaştıkları durumlara yönelik birer dilsel imge olarak billurlaştırdıkları bu sözceler, aynı zamanda yaşam konusunda öğüt verici ve yol gösterici özellikler taşırlar.

Her dilde atasözleri ve deyimler vardır. Toplumbilim, ruhbilim, eğitim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor gibi birçok konuları ilgilendiren ve birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer olan bu ulusal varlıklar, deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından önemli dil yapılarıdır. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir: Her atasözü, belli bir kalıp içinde,

belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, -anlam değişme dahil- atalarsözü diye anılmaz. Ayrıca, atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatır (Aksoy, 1984: 17).

Atasözünün en önemli amacı, ifade esnasında hale ve duruma uygun misal getirme ve örnek vermedir. Bu bakımdan pek çok atasözünün özünde mecazi anlam gizlidir. Bir atasözü uzun asırlar boyunca çağa uygun küçük değişiklikler içinde söylenmeye devam eder. Hatta zaman zaman vezin ve kafiyeye bürünür, şiirselleşir. Mecaz ağırlıklı olduklarından dolayı edebi cümle kuruluşu yönünden de bazı söz sanatlarını (aliterasyon, cinas, intak, kinaye, teşbih, vs.) içerirler (Pala, 2002: 5). Mecaz, gerçek anlamı dışında söylenilmiş söz demektir. Mecazlarda, dil aracılığıyla bir “şey” işaret edilmekte fakat aslında bambaşka bir düzleme gönderme yapılmaktadır. İletişim sürecinde mecazlar, açık ifadelerden daha etkilidir. Örnek olarak, “üzüm üzümüne baka baka kararır” atasözünde mecaz vardır ve esas anlatılmak istenen üzümlerin kararması değildir. Aynı şekilde kinaye, mübalağa, cinas, intak, aliterasyon gibi pek çok söz sanatı, atasözlerindeki vurguyu artırma amacıyla sıklıkla tercih edilir.

Ömer Asım Aksoy (1984:21-22), atasözlerini “kavram özellikleri” bakımından yedi grupta değerlendirmiştir:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini, uzun bir gözlem ve deneme sonucunu yansıtan ve bildiren atasözleri
2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini, uzun bir gözlem sonucu, belirten atasözleri

3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı hatırlatan atasözleri
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek yol gösteren atasözleri
6. Töre ve gelenek bildiren atasözleri
7. Kimi inanışları bildiren atasözleri

Bu çalışmada var olan genel kanının aksine atasözlerinin ulusallığının ötesinde, aslında evrenselde olabirliliklerine odaklanılacaktır. Atasözlerinin evrensel mesajlar içerdikleri ve farklı ulusların atasözlerinin aslında tüm insanlığın mirası olduğu yönündeki bir varsayımdan hareketle, tezimizin doğrusallığı ölçülecektir. Bu amaçla çeşitli uluslarda birebir, ya da yakın anlam taşıyan atasözleri örnekleminde atasözlerinin farklı kültürlerde nasıl bir benzerlik taşıdığı gösterilecek ve ardından bunun olası nedenleri tartışmaya açılacaktır.

1. ATASÖZLERİ SÖZLÜ GELENEĞE AİTTİR

Halk edebiyatının bilmece, masal, efsane, tekerleme, mani, vb. türleri gibi atasözleri de sözlü gelenekten doğmuştur. Bütün ulusların sözlü geleneğinde zengin bir atasözü birikimi vardır. Atasözleri, deyişler, halk şiiri sözlü kültür ortamının başat kültürel değerleridir. Sözelimi Afrika kabilelerinde bir anlaşmazlık çıktığı zaman, sorunu olanlar kabile şefinin huzuruna gelip dertlerini anlatırlardı. Kabile şefinin görevi, kendisine yol gösterecek yazılı bir hukuk bulunmadığından, belleğindeki çok geniş atasözleri ve deyişler repertuarından duruma en

uygun ve her iki tarafı da tatmin edecek olanını arayıp bulmaktır. Bu başarılmıca bütün taraflar adaletin yerine geldiğinde, hakikatin ortaya çıktığında hemfikir olurlar. Walter Ong'un da işaret ettiği gibi sözel kültürlerde atasözleriyle deyişler rasgele bulunmuş araçlar değildir. Onlar geçmişten geleceğe aktarılır; düşüncenin özünü oluştururlar. Genişletilmiş biçimdeki ortak düşünce, bunlar olmadan ortaya çıkamaz; çünkü düşünce atasözleriyle deyişlerden oluşmaktadır" (Postman, 1994:28).

Sözlü kültür bilindiği üzere, yazılı kültürden önceki kültürdür. Yalnızca anımsanabilenin bilinebilir olduğu ve bu nedenle yinelemelerin öne çıktığı, çözümlenme yetisinden uzak, duygu birliğinin önemsendiği, geleneksel değerlerin ve ilişkilerin bütünüyle aktarıldığı, soyutlama yetisinin gelişmediği bir kültürel ortamı işaret eder. Doğal olarak bu kültürel ortam insan bilincini de şekillendirmektedir. Yazının sabitliğinin, saklanabilirliğinin henüz devreye girmediği bu kültürde atasözleri, deyişler, masallar ve efsaneler dilden dile ulaşarak toplumların kültürel hafızasını oluşturmaktadır.

Sözlü kültürün özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Sözlü kültürde kulağın göze karşı ezici bir üstünlüğü bulunmaktadır. Kulaktan kulağa yayılır.
2. Sözlü kültürün tümce yapısı sıralıdır ve sıra bozulmaz. Bozulursa anlamını yitirir.
3. Sözlü kültürde yinelemek esastır. Tekrarlandıkça kültürleşir.
4. Sözlü kültür toplumları gizemli ve kabile tipi toplumlardır. Bunları kısaca

kapalı, eleştiri, değişim ve yeniliklerden hoşlanmayan, bunlara kuşkuyla ve düşmanca bakan tutucu ve geleneksel toplumlar olarak tanımlamak mümkündür.

5. Sözlü kültür taşkın ve katılımlıdır. Konuşan kişi veya şarkı söyleyen tarafından sürüklenir ve onunla özdeşleşirler.

6. Sözlü kültürde geçmişin kötü olaylarını unutmaya eğilimlidir. Omeostik bir kültürdür.

7. Sözlü kültürde belleği güçlendirmek için kalıplardan yararlanır. Söze dayalı anlatım unsurları, tek başına pek bir anlam taşımaz; eş veya karşıt anlamlı terimler, deyişler cümlecikler kümelenince, tanımlayıcı bir söz niteliği kazanır.

8. Sözlü kültürde ortamın dengesi değişmez. Güncelliğini yitiren anılar, kolayca bellekten silindiği için, sözlü toplumun yaşadığı anın dengesi pek kolay bozulmaz (Ong, 1995 ve Baldini 2000'den özetlenmiştir).

Paul Thompson sözlü kültürün özelliklerini şu sözlerle anlatır: “Sözlü tarih insanlar tarafından kurulmuş bir tarih türüdür. Hayatı tarihîne içine sokar. Kahramanlarını yalnız liderler arasından değil, çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer. Toplumsal sınıflar ve nesiller arasındaki bağlantıyı dolayısıyla anlayışı sağlar. Ortak anlamları ortaya çıkararak tarihçiye ve sıradan insanlara bir zamana ve mekâna aidiyet duygusu kazandırabilir. Sözlü tarih, tarihîne kabul edilmiş mitlerini ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme, tarihîne toplumsal anlamını kökten dönüştürme aracıdır. İnsanlara

tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Onlara geçmişini verirken geleceği kurmak için de yol gösterir” (Thompson 1999:204).

Sözlü kültürde insanlar sözcükleri büyüsel bir güce sahipmişçesine değerlendirirler. Yazıya dökmeden bu “büyüsel” ifadeleri, kuşaktan kuşağa toplumların belleğinde saklı tutabilmek bu sözcüklerin ve kültürün aktarımı açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla sözcükleri anımsanabilir bir forma büründürmek gerekmektedir. Ong, “anımsanabilir düşünceleri düşünerek” şeklinde açıkladığı bu durum için şunları söylemektedir: “Dikkatle ifade edilmiş bir düşüncüyü akılda tutma ve ona yeniden erişme sorununu etkili bir şekilde çözmek için, sözlü yinelemeye uygun anımsatıcı kalıplarla düşünmemiz gerekir. Düşüncenizin son derece ritmik, dengeli kalıplarla, yinelemeler ve karşıtliklarla, ses yinelemeleri ve kafiyelerle, betimleyici ve başka formüllerle, ifadelerle, standart tematik düzenlemelerle herkes tarafından tekrar tekrar duyulan, böylece kolayca akla getirilebilecek, akılda tutulabilecek ve kolayca anımsanabilecek şekilde düzenlenmiş deyişlerle, ya da anımsatıcı başka bir biçimde var olması gerektir. Bu sözler aracılığıyla düşüncenin kendisinin özü kurulur. Bunlar olmadan başka herhangi bir biçimde düşünce söz konusu olamaz, çünkü düşünce bunlarda içerilir (Ong: 2011: 110).”

Sözlü kültürün en önemli kültürel öğelerinden biri atasözleridir ve atasözlerinin sözlü kültürdeki açılımı şu şekildedir: Bilgiyi saklamak için insan hafızasından başka araç-gerecin olmadığı böylesi bir sözlü kültür ortamının ürünü olarak ortaya çıkan atasözleri bilgiyi en teksifi ve en kolay biçimde hatırdaki kalacak şekliyle muhafaza

edip aktarmak durumundaydılar. Bu nedenle de atasözlerinde kısalık, düşüncüyü en az kelime ile en olgun ölçüler içinde vermek şaşmaz bir kural olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı nedenle, dil ve üslup özellikleri bakımından atasözlerinde gereksiz bir kelimeye bile rastlanmaz. Bu son derece önemli bir dil ekonomisine dayalı oluş, atasözlerinin dil bakımından en büyük özelliğini teşkil eder. Bir başka ifadeyle, atasözlerinin konuşmaya dayalı bir anlatım türü olarak en büyük dil ve üslup özelliğinin kısa ve özlü olmalarıdır denilebilir. Daimi olarak atasözlerinde, az sözcükle çok şey anlatılır. Bu durum aslında onların daha kolayca pek çok konuşma durumuna eşitlenerek yorumlanabilirliklerini arttırmak suretiyle kullanım alanlarını zenginleştirmelerine de müsait olmasıyla ilişkilidir (Çobanoğlu, 2004: 20).

Atasözleri sözlü kültür içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Zaten atasözleri, bilmece, deyimler ve diğer sözlü kültür unsurları yazının varlığından önce sözlü kültür içerisinde meydana gelmiştir. Atasözleri yazısı olmayan toplumlarda bir nevi eğitsel bir öğe olarak kullanılmıştır. Çünkü deyimler, ortak geçmişe bağlanmayı kolaylaştırmaktadır (Ong, 1995: 21). Sözlü kültürden yazılı kültüre geçmesiyle birlikte Postman'ın da belirttiği gibi, “şiirlere, atasözlerine, deyişlere, mesellere ya da sözlü bilgeliliğin diğer ifade ediliş biçimlerine pek tolerans gösterilmemiş” (Postman, 1994: 20), bu folklorik zenginliğin toplumsal yaşamdaki etkinliği yazılı kuralların gerisine düşmüştür. Yazılı kültüre geçmiş toplumların çoğu, sonraki kuşaklara aktarmak amacıyla atasözlerini toplamıştır. Eski Mısır'dan, İÖ 2500 kadar eski bir tarihe uzanan atasözleri derlemeleri bugüne ulaşmıştır. Sümer yazıtlarında, atasözleri biçiminde

yazılmış dilbilgisi kuralları görülür. Eski Çin'de ahlak eğitiminde atasözleri kullanılır. Hindistan'ın veda metinlerinde de felsefi düşünceleri açıklamak için atasözlerinden yararlanılırdı. Kitabı Mukaddes'in geleneksel olarak Hz. Süleyman'a atfedilen “Meseller” kitabı da, daha eski derlemelerden alınmış deyişleri içermektedir.

2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ATA SÖZÜ GELENEĞİ

Türk kültüründe, edebiyat ve söylevlerde atasözlerine yer verme geleneğinin köklü bir geçmişi vardır. Bunun ilk örnekleri Göktürk Yazıtları'nda (8.yy) görülür. 11. ve 12. yüzyılın temel yapıtlarından, Yusuf Haz Hacib'in Kutadgu Bilig'i ile Edip Ahmet Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık'ı atasözleriyle zenginleştirilmiştir. Necati, Nabi, Sabit, Ragıp Paşa, Şeyh Galip gibi divan şairleri, pendnamelelerinde, dinsel ve ahlaki mesnevilerinde, destan ve şiirlerinde, atasözlerine edebi bir söyleyiş kazandırmışlardır. Halk edebiyatında da “nasihat destanları” ya da “atalarsözü” ya da “atalarsözü destanları” gibi yapıtlarında atasözleri hece ölçüsüne göre özgün biçimi bozulmadan kullanılmıştır. Levni'nin “Atalarsözü Destanı” bu türün en başarılı örneğidir. Türkçe atasözleri örneklerini derleyen ilk kitap Kaşgarlı Mahmut'un Araplara Türkçe öğretmek amacıyla hazırladığı 11. yüzyılda hazırlanan Divanü Lugat-it Türk'dür (Ana Britannica, 1993:254).

Divanü Lugat-it Türk'te atasözleri, Arapça mesel, Türkçe sav sözcükleriyle anılmıştır. Divan edebiyatında ve Osmanlıcada bu kavram için mesel de, darbimesel de geçer. Darbimesel, aslında mesel getirmek, duruma uyan yaygın bir söz ya da bir atasözünü söy-

lemek demektir; ama atalar sözü anlamına kullanılmıştır. Nitekim Nabi: “Sözde darbülmesel iradına söz yok amma /Söz odur aleme senden kala bir darbimesel” demiştir. Mesel'in çoğulu emsal, darbimesel'in çoğulu durub-i emsal'dir. Bu sözler yerlerini yetmiş seksen yıldan beri Türkçelerine bırakmaya başlamışlardır. Bugün tekil olarak atalarsözü ve atasözü, çoğul olarak da atasözleri diyoruz. Otuz yıl öncesine kadar deyime de, terime de tabir ve ıstılah deniliyordu. Eskiden hem atasözlerinin hem birtakım deyimlerin başka bir adı da meşhur sözler idi. Yeniler gibi eskiler de darbimesel, meşhur söz, tabir, ıstılah sözcüklerinin özelliklerini belirtmemişler, bunlar arasındaki farkları göstermemişlerdir. Bizim, gelenekle yerleşmiş bir atalarsözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Nitekim eski bir atasözü şöyle der: Atalar sözü Kur'ana girmez, yanınca yelişür (Birlikte koşup gider; ondan geri kalmaz). Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözleriyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. Anlaşmazlıklarda bir atasözü en büyük yargıcıdır (Aksoy: 1984:19).

Atasözleri Türk kültürü içinde önemli bir yer tutmuş ve tarih boyunca farklı isimlerle tanımlanmıştır. Göktürk ve Uygur dilinde “sav”, Hakaniye dilinde Arapçanın tesiri ile “mesel”, Oğuz sahasında “mesel, durub-ı emsâl, darb-ı mesel, atalar sözü, ata sözü”, Yakutçada “xohono”

Tobollarda “takmak”, Altayca Tuva-cada “ülgerocak”, Sagaylarda “tak-pak”, Kaşlarda, Kızıllarda, Koybollarda “söpsek”, Çuvaşlarda “comak, oranlama, samah”, Kazan-cada “eski söz”, Kırımcada “kartlar sözü, hikmet” Doğu Türkistan'dan Kırım'a uzanan sahada “makal”, Doğu Türkistan'da “tabma, ulular sözü”, Kerkük ağzında “darb-ı kelâm, emshal, cümle-i hikemiyye, deme, deyişet, eskiler sözü”, Anadolu ağzlarında “deyişet, ozanlama” sözcükleri ile karşılanan ata sözleri özellikle Türk kültürünün içerisinde, coğrafyalar ve devletler farklı olsa da çoğu zaman benzer şekillerde var olmuştur (Oy, 1986: 624).

Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk boylarının atasözlerinde de önemli benzerlikler olduğu görülmektedir. Sözelimi Karay halk kültürü ve edebiyatı diğer Türk boylarının halk kültürü ve sözlü edebiyat gelenekleri ile büyük benzerlikler gösterir. Karay atasözleri ve halk türkeleri, Türkiye, Azerbaycan, Kırım, Kazan ve Altay Türklerinin aynı türdeki ürünleriyle ortak özellikleri sahiptir. Birçok atasözü, bir iki ses değişmesiyle, bazen bir iki kelimenin değişmesiyle öteki Türk lehçelerinde de görülmektedir. Mesela: "Konşın tavugu konşıga kaz korınır, kelinçegi da kız korınır", "Xayır et, denizge at, xalk bilmese balık bilir", "İstegenın yuzı bir kara, bermenin-eki kara", "Sokur olse, badem kozlu bolır (derler)", "Atalardan kalgan soz dır: gendı duşken aglamaz, sızlamaz"... Bu önemli benzerlikler Türk insanının aynı kökten çıktığının, aynı kaynaklardan beslendiğinin en önemli kanıtıdır. Ortak tutum ve davranışlar, kültürel unsurlar, hayatı algılayış biçimindeki benzerlikler Türk atasözlerinde görülebilir (Alkaya, 2006: 90).

Tanzimat'tan sonra atasözlerimiz sistemli bir biçimde derlenmeye başlanmış ve bu alanda pek çok eser yayınlanmıştır. Şinasi'den Velid Ebüzziya'ya, Tekezade M. Sait'den Sadettin Nüzhet'e varıncaya değin pek çok yazar Osmanlı Döneminde atasözlerimiz üzerine yazmışlar ve bu deyişleri derlemişlerdir. Benzer bir çaba Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir. Özellikle Ömer Asım Aksoy'un "Deyimler ve Atasözleri" isimli çalışmasının yanı sıra Mustafa Nihat Özön, Velet İzbudak, Pertev Naili Boratav, Aydın Oy, Metin Yurtbaşı ve İskender Pala gibi isimler de atasözlerimizi derlemişler ve yarınlara ulaşmasında etken olmuşlardır.

3. ATASÖZLERİNİN EVRENSELLİĞİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Atasözlerinin evrensel kültürün mü, yoksa ulusal kültürün mü bir parçası oldukları dilbilim alanının üzerinde uzlaşılabilen tartışmalarından birini oluşturur. Şüphesiz ki, atasözlerinin ulusal kimlikle ilgili boyutu üzerine de elde pek çok veri bulunmaktadır. Gerek milli, gerekse de dini unsurlar atasözlerinin içine nakşolmuş, gerçekten de 'atalarımıza' ait sözlerdir atasözleri aslında. Ama diğer taraftan farklı kültürlerin de benzer atasözlerini kullandıklarını görmek, aynı zamanda bu sözlerin evrensel bir boyutu olduğunu göstermektedir. Biz bu çalışmada, atasözlerini, örnekler üzerinden evrensel özelliklerini ön plana çıkartarak ele alacağız. Bu açıdan İngiliz, Arap, Kızılderili ve Çin atasözleriyle, Türk atasözleri arasında bağlantı kuracak ve ortak değerlerin nasıl billurlaşarak kelimelere döküldüğünü keşfetmeye çalışacağız.

İngilizce Atasözleri İle Türk Atasözleri Arasındaki Benzerlikler:

1. A quiet baby gets no suck. (Sessiz bebeğe meme yok):
Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
2. Better late than never. (Geç hiç'den iyidir):
Geç olsun güç olmasın.
3. Easy come, easy go. (Kolay gelen, kolay gider):
Haydan gelen huya gider.
4. Barking dog never bites. (Havlayan köpek asla ısırmaz):
Havlayan köpek ısırmaz.
5. Your mother alone will be wail on you. (Senin için yalnızca annen ağlayacak):
Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar.
6. You can't teach an old dog new tricks. (Yaşlı köpeğe yeni bir şey öğretemezsin):
Ağaç yaşken eğilir.
7. Save up something for a rainy day. (Yağmurlu günler için bir şeyler sakla):
Ak akçe kara gün içindir.
8. Every cloud has a silver lining. (Her bulutta bir aydınlık vardır):
Her şerde bir hayır vardır.
9. Man make houses, women make homes. (Erkek ev yapar, kadın yuva):
Yuvayı dişi kuş yapar.
10. Cheats never prosper (Yalan asla başarıya ulaşmaz):
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.

11. A friend in need is a friend indeed (Gerçek dost, ihtiyaçta belli olur):
Dost kara günde belli olur.

12. A change is as good as a rest (Değişiklik dinlenmek kadar iyidir):
Tebdili mekânda ferahlık vardır.

13. Don't teach your grandmother to suck eggs (Büyükannene yumurta nasıl yeniri öğretmeye kalkma):
Tereciye tere satılmaz.

14. Cleanliness is next to godliness (Temizlik ilahi olanın yanındadır):
Temizlik imandan gelir.

15. Do as the Romans do when in Rome (Roma'da Romalılar gibi davran):
Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz.

16. Speech is silver, but silence is gold (Konuşmak gümüşdür, susmak ise altın):
Söz gümüşse sükût altındır.

17. He that laughs last laughs best (En iyi gülme son olandır):
Son gülen iyi güler.

18. All his geese are swans (Bütün kazları kuğudur):
Kuzguna yavrusunu şahin görünür.

19. The apples on the other side of the wall are the sweetest (Komşunun elması en tatlı olandır):
Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

20. Nothing venture, nothing have (Risk almayan, hiç birşey kazanmaz):
Korkak bezirgân ne kar eder ne ziyan.

21. Bad news travels fast (Kötü haber çabuk ulaşır):
Kötü haber tez duyulur.

22. As you sow, so you shall reap (Ne ekersen, onu toplarsın):
Ne ekersen onu biçersin.

23. Who pays the piper calls the tune (Kim düdüğün parasını öderse, o çalar):
Parayı veren düdüğü çalar.

24. Everything comes to him who waits (Bekleyene her şey gelir):
Sabreden derviş muradına ermiş.

Arap Atasözleri İle Türk Atasözleri Arasındaki Benzerlikler:

1. Tarlanın miktarına göre mutmain ol:

Ayağımı yorganına göre uzat.

2. Köleye paça verildi, but istedi:
Yüzünü bulan astarını da ister.

3. Tecrübeli ve arifane kadına yaşmak tutuş öğretilmez:
Tereciye tere satılmaz.

4. Her devirde o devrin elbisesini giy:
Zaman sana uymazsa sen zamana uy.

5. Korkağın anası ne ferah bulur, ne de hüznü olur:
Korkak bezirgân ne kar eder, ne zarar.

6. Hanım sana söylüyorum, komşum sen dinle:
Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.

7. Tıp bilimine aşına isen kendi gözlerine çare bul:
Kelin ilacı olsa başına sürer.

8. Demir demirle yarıılır:
Çivi çiviye söker.

9. Küçük bir aralıktan büyük bir bela görülebilir:
Ummadık taş baş yarar.

10. Acelenin Allah belasını verir:
Acele işe şeytan karışır.

11. Babanın gözüne çocuğu güzel görünür:
Kuzguna yavrusu şahin görünür.

12. İki ilim bir ilimden hayırlıdır:
Akıl akıldan üstündür.

13. Damladan kaçtı, oluğun altına oturdu:
Yağmurdan kaçarken doluya tutuldu.

14. Rehberi kör olan adam yolu şaşırır:
Kılavuzu karga olanın başı dertten kurtulmaz.

15. Kişinin akrabası, imdadına yetişendir:
Dost kara günde belli olur.

16. Her göze sevdiği güzel görünür:
Gönül kimi severse güzel odur.

17. Öyle sözler vardır ki sahibine beni terk et der:
Çok konuşan çok yanılır.

18. Uzun ayrılık muhabbeti giderir:
Gözden irak olan, gönülden de irak olur.

19. Senin zayıfın başkasının semizinden hayırlıdır:
Elde bulunan beyde bulunmaz.

Çin Atasözleri İle Türk Atasözleri Arasındaki Benzerlikler:

1. Akan su asla kokmaz, kapı menteşesi paslanmaz:
İşleyen demir pas tutmaz / Yuvarlanan taş yosun tutmaz.

2. Aşırı kalabalık tavuk kümesi normalden az yumurta üretir:
Horozu çok olan köyün sabahı geç olur.

3. Akıllı adam deliyi azarlamaz:
Deliyle deli olunmaz.

4. Bilen konuşmaz, konuşan bilmez.
Dolu küpün sesi çıkmaz.

5. Bütün dünyada bir tek güzel çocuk vardır. Bütün anneler de ona sahiptir.
Kuzguna yavrusu şahin görünür.

6. Dünyada kusursuz iki insan vardır. Biri ölmüştür, öteki ise doğmamıştır.
Hatasız kul olmaz.

8. Elindekiyle yetinmeyen, elde edeceğiyle de yetinemez.
Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz.

9. İyimser insan, her felakette bir fırsat, kötümser insan da her fırsatta bir felaket görür.
Her şerde bir hayır vardır.

10. Kızgınlıkta bir an sabırlı olursan, yüz günlük pişmanlıktan kurtulursun
Öfkeyle kalkan zararlar oturur.

11. Köpeğin ağzında fildişi bulamazsın.
Bulgur tenceresinde et bulunmaz / Çingene evinde kaymak aranmaz.

12. Köşeye sıkışınca bir tavşan bile ısırır.
Düşenin dostu olmaz.

13. Zenginlik gübredir. Yalnızca saçıldığında yararlı olur
Fakir eline bakarsa sen kesene bak.

Kızılderi Atasözleri İle Türk Atasözleri Arasındaki Benzerlikler:

1. Ağlamaktan korkma! Zihindeki ısırtıp veren düşünceler gözyaşı ile temizlenir.
Ağlamayınca yer gök gülmez.

2. Aşk tanıdığında, Yaratıcı'yı da tanırsın.
Beşeri aşktan ilahi aşka varırsın.

3. Bir başkasının kabahati hakkında konuşmadan önce daima kendi makoşeninine içine bak.
Kendi gözündeki mertegi görmez de elin gözündeki çöpü görür.

4. Bir düşman çok, yüz dost azdır.
Dost bin ise azdır, düşman bir ise çoktur.

5. Bir kere "Al şunu" demek, iki kere "Ben vereceğim" demekten iyidir.
Adadığı çok, verdiği yok.

6. Eğer herkes bir başkası için bir şey yaparsa dünyada ihtiyaç içinde kimse kalmaz. Sadece bir kişiye yardım et! Şimdiki usul bu değil ama inanıyorum, insanlar bu yolu öğrenecekler.
Her sakaldan bir tel çekseler köseye sakal olur.

7. Fakir olmak, şerefsiz olmaktan daha küçük bir meseledir.
Fakirlik ayıp değildir.

8. Gözün ile değil, yüreğin ile hüküm ver.
Göz görmeyince gönül katlanır.

9. Her şey halkadır. Her birimiz kendi hareketlerimizden sorumluyuz. Hepsini döner dolaşır, bize geri gelir.
Her koyun kendi bacağından asılır / Ne ekersen onu biçersin.

10. Her birimizin farklı bir rüya gördüğünü hatırlatmakta fayda var.
Herkes kendi çukuruna girer.

11. İnsanın gözleri öyle kelimelerle konuşur ki dil onları telaffuz edemez.
Gözler kalbin aynasıdır.

12. Nimet de külfet de 'Büyük Ruh' un elindedir. Bazen onun külfeti bizi nimetinden daha fazla akıllandırır.
Hayır da, şer de Allah'tandır. Bir müsibet bin nasihatten yeğdir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İngilizce atasözleri ile Türk atasözlerini karşılaştırdığımız bölümde bazı atasözlerinin birebir, bazılarının da benzer anlamlar taşıdığı görülmekte. Sözelimi "A quiet baby gets no suck (Sessiz bebeğe meme yok)", neredeyse "Ağlamayan bebeğe meme yok" atasözüyle birebir benzerlik göstermektedir; aynı şekilde "Easy come, easy go (kolay gelen, kolay gider)" sözü de "Haydan gelen huya gider" sözüyle aynı yapısal benzerliğe sahiptir. "Man make houses, women make homes (Erkek ev yapar, kadın yuva)" sözü de, bizdeki "Yuvayı dışı kuş yapar" sözüyle benzer anlamlar içermektedir. Aynı şekilde bu benzerliklerin, geleneksel değil de dinsel olduğunu düşündüğümüz atasözlerinde de görülmesi şaşırtıcıdır. "Cleanliness is next to godliness (temizlik ilahi olanın yanındadır)" sözünün, "Temizlik imandan gelir"le, "Everything comes to him who waits (Bekleyene her şey gelir)" İngiliz atasözünün "Sabreden derviş muradına ermiş" sözüyle aralarında olan koşutluk, atasözlerin evrenselliği adına önemli bir veri olarak değerlendirilmelidir. Aynı şekilde Arap atasözleri ile de Türk ata-

sözleri arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. “Tarlanın miktarına göre mutmain ol” ile “Ayağını yorganına göre uzat” sözünün, “Uzun ayrılık muhabbeti giderir” ile “Gözden irak olan, gönülden de irak olur” atasözünün ya da “Demir demirle yarıılır”la, “Çivi çiviye söker” atasözünün arasındaki benzerlikler varsayımımızı haklılaştıran örnekler olarak göze çarpmaktadır. Aynı şekilde Çin atasözleri ve Kızılderili atasözleri ile Türk atasözleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Kızılderili atasözleri, atasözünden çok nasihat niteliği taşımakta ve bu özellikleriyle diğer atasözlerine kıyasla biçimsel ve içeriksel açıdan farklılık taşıdığı gözlenmektedir. Bu noktada çalışmanın kısıtlı bir zaman diliminde yapıldığı ve çok fazla Çin ve Kızılderili atasözüne ulaşılamadığı için bu uluslara ait atasözleri sayısı fazla tutulamamış, dolayısıyla benzer atasözleri sayısı İngiliz ve Arap atasözlerine kıyasla daha az olmuştur.

Şüphesiz ki, çok daha kapsamlı bir karşılaştırma, ya da çapraz benzerliklerin keşfi atasözlerinin evrenselliği adına daha fazla veriye ulaşmamızı sağlayabilirdi. Örneğin, “Kuzguna yavrusu şahin görünür” Türk atasözü, Arap kültüründe “Babanın gözüne çocuğu güzel görünür”, Çin Kültüründe de, “Bütün dünyada bir tek güzel çocuk vardır. Bütün anneler de ona sahiptir.” şeklinde yer almaktadır. Ama oldukça mikro düzeyde gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada da, birbirleriyle oldukça ilgisiz görünen kültürlerin dahi (Türk, İngiliz, Arap, Çin, Kızılderili) atasözleri düzleminde nasıl bir birlikteliğe sahip olduklarını ve atasözlerinin aynı zamanda insanlığın ortak mirası olduğunu gösteren çeşitli örneklerle karşılaştık.

Yukarıdaki örnekler göstermektedir ki, farklı ulusların atasözleri birbirle-

riyle benzeşmekte ve bambaşka coğrafyalardan insanlar, aynı evrensel gerçekler üzerinde uzlaşabilmektedir. Sadece ilgili analizimizdeki benzerlikler değildir atasözlerinin evrensel niteliğini betimleyen, daha pek çok başka örnek de atasözü benzeşmesinin toplumların folklorik mirasında bulunduğunu bize gösterir; buna pek çok kutsal kitaptaki örnekler de dâhildir. Sözelimi Kitab-ı Mukaddes’te geçen ve pek çok kültürün paylaştığı “Göze göz, dişe diş” deyişinin, Doğu Afrika’daki Nandiler arasındaki karşılığı şudur: “Keçi postunun bedeli keçi postu, sukabağının bedeli sukabağı”. Her iki deyiş de, geçerli davranış kurallarının bir parçasıdır ve kabileye özgü dünya görüşünün sözlü kültür aracılığı ile aktarılmasının örneğidir. Aynı atasözü değişik yörelerde birçok değişik biçimde de karşımıza çıkabilir. Avrupa’da bu durum, bir olasılıkla, ortaçağda Latince atasözlerinin her ülkede kullanılmasının bir sonucudur. “Avuç içindeki bir kuş, çalılıkta iki kuşa değer” anlamındaki İngilizce atasözünün değişik biçimleri, Rumenca, İtalyanca, Portekizce, İspanyolca, Almanca, İzlanda dili gibi başka dillerde de görülür. Ama farklı bir dil öbeğinden olmakla birlikte Türkçede de bu atasözünün bir benzeri vardır: “Bugünkü tavuk, yarınki kazdan iyidir”. Dolayısıyla atasözlerindeki benzerlikler, yalnızca dil ailesinin ortaklığından kaynaklanmaz; uluslar arası ekonomik, kültürel, siyasal ilişkiler sonucunda da bazı atasözleri bir dilden ötekine aktarılabilir. Zamanın para kadar değerli olduğunu belirten atasözünün birçok dilde karşılığı vardır. Türkçede “Vakit nakittir”, İngilizcede “Time is money”, Fransızcada “Le temps c’est de l’argent”, Almandaca “Die Zeit ist Geld” gibi. Bu deyişin ilk kez hangi kültür çevresinde

kullanıldığını saptamak, şu ulusundur demek olanaksızdır (Britannica, 1993:253).

Dünyanın farklı yerlerindeki insanlar benzer şekilde düşünüp, tüm kültürel farklılığa rağmen benzer şekilde söyleten bu gerçekliğin sırrını sözlü kültürün tüm dünyada benzer şekilde işlediği gerçeğinde aramak gerekir. Sözlü kültür dönemine ait tüm söylencelerin gerçekleştiği toplumsal ortamın aşağı yukarı benzer şekillerde organize olması ve doğayla sıkı bir iletişim halinde olan insanların da benzer duygu yoğunluğuna ulaşmaları onları aynı ritmik sözcelerle duygularını ifade etmelerini beraberinde getirmiştir. Halk kültürü bu yüzden coğrafya ve iklim farklılığı tanımaksızın kendini çeşitli şekillerde ifade etmiş ve farkında olmaksızın pek çok farklı toplumu benzer deyişlerde sabitlemiştir. Bu bağlamda mitler, efsaneler, söylenceler, masallar ve atasözleri aslında benzer şekillerde iletişim kuran ve benzer dillere sahip toplumların kendilerini ifade yollarıdır; dolayısıyla gizil bir şekilde insanların ve toplumların belleklerine yerleşmiş, dolayısıyla da iletişimlerine de yansımıştır. Bilindiği gibi dil, toplumsaldır. Deniz Zeyrek'in de ifade ettiği gibi, "Dile gerek dışarıdan bir gözlemci olarak gerekse onu kullanan biri olarak baktığımızda dilin hem düşüncelerimizi anlatmaya yarayan bir araç, hem de diğer insanlarla iletişim kurmamızı sağlayan bir ortam olduğunu görürüz. Bu da gösteriyor ki, dilin sadece bireyle değil toplumla da çok sıkı bağları vardır. Dil içinde yaşadığımız toplumda kazanılır, dil ile dünyayı tanır, ona anlam vermeye çalışırız. Her gün karşılaştığımız sayısız nesne ve olayı adlandırabildiğimiz ölçüde anlayabilir, belleğimizde tutabiliriz ve sadece adı olan bir şeyi diğer

kişilerle paylaşabiliriz. Algılarımızı başkalarına iletmek istiyorsak onları dil ile düzenleştirmemiz gerekir. Bu bakımdan toplumun bize kazandırdığı dil, hangi algıların gizil toplumsal niteliğe sahip olduğunu da büyük ölçüde belirlemektedir" (Zeyrek, 1996: 38). Dili, onu konuşanların birikim ve değerlerinden tamamen ayırmak imkânsızdır. Olguları adlandırma biçimimiz, içinde yetiştiğimiz kültürün bir sonucudur. Dolayısıyla benzer bir toplumsallaşma, benzer bir dili beraberinde getirecektir; bunun da en görünür olduğu yerlerden biri ulusların sözlü kültürüne ait folklorik metinlerin benzerliğidir.

John Fiske, "Mitler ve Mit Yapanlar" isimli kitabında dünyanın farklı bölgelerinde, farklı dillerinde ve farklı uluslarında rastlanılan aynı söylencelerin nedenini araştırmıştır. Fiske, birbirinden bağımsız, hatta habersiz yaşayan ulusların nasıl aynı söylencelere sahip olduklarını iki şekilde açıklamıştır. Birincisi Ari Dil Teorisidir. Fiske, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolcanın Latineden gelmesi gibi, Hintliler, İranlılar, Yunanlılar, Romalılar, Keltler, Slavlar ve Germenler tarafından konuşulan dillerin hepsinin tek bir dilden, Hint-Avrupa dilinden geldiğini, dolayısıyla belli benzerliklerin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. İkincisi, bu dil birliğine sahip tüm ortaksal ve dinsel düşüncenin, hukuksal ve ayinsel geleneğin yanı sıra bu akraba insanların ortak bir mit, batıl inanç, atasözü, halk şiiri ve efsane topluluğuna sahip olduklarını ileri sürmüştür (Fiske, 2002:134). Fiske'in bu teorisi yukarıdaki topluluklar arasındaki folklorik kültür birlikteliğini göstermesi açısından önemlidir; ancak Türklerle ilgili boyutu olmadığı için Türk atasözleri ile diğerleri arasındaki evrensel birlikteliğe ilişkin bir

nedensellik bağı kurmaktan uzak görünmektedir. Ama yine de, pek çok ulusun kültürel kökenlerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu göstermesi açısından dikkate değer bir çalışma olduğunu vurgulamak gerekir. “Bunun yanı sıra; bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi, aynı atasözleri ve deyimlerin veyahut kullanılan semboller ve ifadeler farklı da olsa, anlam düzeyinde tamamen örtüşen çok sayıda atasözü ve deyim, tarihsel ve kültürel akrabalık bağı olsun olmasın, birçok toplum tarafından kullanıldığı görülmektedir” (Aksan, 1998: 38-39). Çünkü insanoğlunun nefes aldığı her yerde; benzer etkiye, benzer tepki gösterilmekte, bu da durumları betimleyen atasözlerine yansımaktadır.

Bu noktada atasözlerinin sadece evrensel yasalar olmadığını da özellikle vurgulamak gerekir. Atasözleri ulusların kimliğini gösteren önemli vesikalardır aynı zamanda. Dolayısıyla Türk atasözleri üzerinden, Türk kimliğinin bir anatomisi pekâlâ yapılabilir. Fakat tüm atasözlerinin “bizim” olduğuna dair ulusalcı bir inanç, dünyadaki benzerleriyle karşılaştığımızda bizi hayal kırıklığına uğratabilir. Bu yüzden “Bütün atasözleri bir ‘bütün’ halinde kolektif Türk tefekkürünün unsurlarını ve Türk hikmetinin canlı vesikalarını teşkil ederler” (Ülken, 1999: 60) ya da “Türk Milleti’nin gelenekle yerleşmiş ve atalarsözü anlayışı vardır. Bu anlayışa göre atasözleri milli varlıklardır. Çünkü onlar Türk Toplumunun yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayalı düşüncelerden doğmuşlardır. Milletin ortak düşünce ve tutumunu belirtirler” (Aksoy, 1984: 17) tarzı yaklaşımlar fotoğrafın bir bölümüne ışık tutma adına yol gösterici olmakla birlikte, atasözleri ile ilgili gerçeğin tümünü dile dökme konusunda yeteri

kadar tatmin edici değildir. Atasözlerinin sadece atalarımıza ait sözler olmadıklarını, pek çoğunun dünyanın başka yerinde de karşılığı olan “insanlık mirasına ait” evrensel deyişlerdir. Dolayısıyla dünyadaki örneklerini göz önünde bulundurmadan bütüncül yargılara ulaşmak yerine, daha geniş bir bakış açısıyla doğru bildiğimiz pek çok yargıyı sınamak daha yerinde bir davranış olacaktır.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (1990) *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

AKSOY, Ömer Asım (1988) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi

ALKAYA, Ercan (2006) *Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 20

BALDİNİ, Massimo (2000) *İletişim Tarihi*, Çev: Gül Batuş, İstanbul: Avcıoğlu Basım Yayın

ÇOBANOĞLU, Özkul (2004): *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

FİSKE, John (2002) *Mitler ve Mit Yapanlar*, Çeviren: Utku Tuğlu, İstanbul: Öteki Yayınları

ONG, Walter J. (2011) *“Sözlülük, Okuryazarlık ve Medya”*, *İletişim Tarihi*, Ed: David Crowley – Paul Heyer, Çev: Berkay Ersöz, Ankara: Siyasal Yayınevi,

ONG, Walter J. (1995) *Sözlü Ve Yazılı Kültür*, Çev: Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul, Metis Yayınları

OY, Aydın (1986) “*Atasözü*”, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi

PALA, İskender (2002) *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: LM Kitaplığı

POSTMAN, Neil (1994) *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

THOMPSON, Paul (1999), *Geçmişin Sesi*, (Çev. Şehnaz Layıkel), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1999) *Türk Tefekkür Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

ZEYREK, Deniz (1996) *Söylem ve Toplum Söylem Üzerine*, Haz: Ahmet Kocaman, Ankara: Hitit Yayınevi

Ana Britannica Ansiklopedisi (1986) “Atasözü”, İstanbul: Ana Yayıncılık
Sözlük (1988) “Atasözü”, Ankara: Türk Dil Kurumu